

VAR DET NØDVENDIG MED ET RETTSOPPGJØR ETTER OKKUPASJONEN ?

Jeg er kommet til at det på politisk grunnlag ikke var til å unngå at oppgjøret måtte komme, og at det måtte bli så omfattende som det ble. Dette tiltrods for at det rettslige grunnlag var meget tvilsomt, noe som på et tidlig tidspunkt ble innsett av meget fremtredende jurister.

Grunnlaget var da heller ikke folkets rettsfølelse men meget mer en primitiv hevntørst, som ikke ble forsøkt dempet av styresmaktene som i 1945 ikke bare var de konstitusjonelle organer men minst like meget utenom-parlamentariske myndigheter, i første rekke Hjemmefronten. Det hele kunne vært dempet ned og blitt begrenset om Kongen og den nye regjeringen Gerhardsen hadde gjort forsøk på å tale fornuft og bedt folket om å moderere seg, kort sagt gjort det klart at det ikke var en betingelse for å bli regnet som en "god nordmann" at vedkommende skrek om dom og død over motparten. Noe slikt forsøk fra styresmaktene ble ikke gjort, bare det motsatte, nemlig ytterligere opphisselse av folket. Hjemmefronten fulgte i samme spor, kanskje særlig de som nylig hadde gått inn i denne fronten, "de siste dagers hellige". Mange følte nok at de hadde behov for en rask "omvendelse" for å komme seg over på seierherrenes side og da gjaldt det å ta hardt i mot de forfulgte. Rart å tenke på at det viste seg mulig å hisse opp og ensrette dette folket i en slik grad, dette folket som for ikke lenge siden og gjennom hundreder av år hadde funnet seg i fremmedherredømme uten stort sett å drive det lenger enn til å knytte nevene i lommen mot fremmede makthavere. Det hele var nok meget profesjonelt lagt opp og ble funnet nødvendig for å berge eget skinn.

Etter at det nå er gått snart 50 år bør det ha interesse å se nærmere på innstillingen i det norske folk fra april 1940 til mai 1945. Hitil har det vært regnet med at unntatt noen relativt få medlemmer av Nasjonal Samling sto folket sterkt og samlet i motstand mot Tyskland og Vidkun Quislings lille følge. Men var dette tilfelle under hele okkupasjonstiden?

I den første tiden etter krigen i 1940 er det nok riktig å hevde at forvirringen i folket var stor - tyskerne kom jo som "julekvellen på kjerringa". Forbitrelsen mot regjeringen Nygaardsvold var stor både på grunn av at forsvaret ikke var holdt i orden (det brukne gevær forsvant fort fra alle jakkeslag) og fordi det ikke var ført en troverdig nøytralitetspolitikk (skipsfartsavtale med Storbritannia - ikke motstand mot nøytralitetskrenkelsen i Jøssingfjord). Det var nok også betydelig irritasjon mot Quisling på grunn av hans regjeringsdannelse 9. april. Men denne episode varte jo så kort tid

at folks interesse ble opptatt av andre ting, først og fremst krigens gang, og ikke minst tanken på det daglige brød. Dette siste forklarer nok at så mange frivillig søkte arbeide for tyskerne, særlig på flyplasser (Værnes og Lade i Trøndelag samt Fornebo). Administrasjonsrådet som tiltrådte 15. april 1940 rakk aldri å markere seg som en statsmakt. Da var nok interessen større når det gjaldt de såkalte riksrådsforhandlinger. Det er i ettertid fremstillet slik at det var bare Stortingets presidentskap som var involvert i disse forhandlinger. Som jeg kommer tilbake til var det nok atskillig flere tildels meget fremtredende personer som skjøv på for å få forhandlingene i land, nesten uansett hvilken ettergivenhet det måtte til fra norsk side. At folket støttet opp fremgår jo klart av det standpunkt partienes stortingsrepresentanter inntok under de prøvoteringer som ble foretatt. Det må nok innees at det bak Presidentskapets medlemmer og andre som influerte på forhandlingene sto et meget stort antall norske kvinner og menn - sannsynligvis et flertall. Det er interessant at det synes ikke å ha vært noen sterk vilje blandt forhandlerne mot at medlemmer av Nasjonal Samling skulle bli medlemmer av Riksrådet. Viser dette at påstanden om raseri mot Quisling og hans parti for regjeringsdannelsen og påstanden om hans landsforrederi var noe overdrevet?

Vi må være klar over at de tyske representanter som deltok i riksrådsforhandlingene ikke ga mange sikre løfter om rådets innflytelse over norsk styre og stell om forhandlingene hadde ført frem. Et resultat ville vært sikkert - og det måtte forhandlerne fra norsk side vært klar over - Norge hadde måttet stille resurser til disposisjon for det tyske forsvar så lenge storkrigen varte, samt finne seg i at norsk territorium ble nyttet som baser for angrep mot Tysklands fiender. (Dette i motstrid til de tyske krav etter det såkalte ultimatum som minister Brüder overrakte utenriksminister Koht natten til 9. april 1940. Grunntrekket i dette dokument var at Tyskland forbeholdt seg å sørge for norsk nøytralitet, bare holde visse steder besatt så lenge krigen varte med løfte om å trekke seg ut så snart krigen var over, men forøvrig la norske myndigheter med konge, storting og regjering styre landet som tidligere. For meg er det en merkverdighet at norske historikere tilsynelatende ikke har interessert seg for dette dokument.) Etter det vi senere har fått vite om riksrådsforhandlingene i 1940 var det ikke synderlig store krav som ble stillt fra norsk side. Bl.a. var det uklart om ordningen med tysk rikskommissar skulle fortsette. Et er ihvertfall klart: hadde det kommet til enighet om et riksråd ville Norge klart blitt oppfattet som langt på vei alliert med Aksemaktene, med de følger dette hadde fått

for landet både under og etter krigen om den endte med alliert seier. Men det er jo vanskelig å forstå presidentskapet og de som ellers var aktivt med for å få sluttført forhandlingene på annen måte enn at de regnet med tysk seier i storkrigen og at det gjaldt å sikre landets interesser best mulig med sikte på et slikt krigsresultat. Det er også vanskelig å forstå annet enn at de norske forhandlere var på linje med den alminnelige oppfatning i folket: Det ble sommeren og høsten 1940 av det store flertall regnet med tysk seier, og det var ganske naturlig. Jeg finner det unødvendig å minne om krigssituasjonen på den tiden - Tyskland hadde knust all motstand i Europa, Storbritannia sto alene tilbake etter ydmygende tilbaketrekking fra Frankrike. U.S.A. var ikke kommet med som krigførende. Rikskommisar Terboven og hans administrasjon hadde på dette tidspunkt - høsten 1940 - ikke rukket å skremme eller erte på seg det norske folk. Vi hørte lite om tyske aksjoner, fengslinger og dødsdommer. Frem til 25.september 1940 arbeidet Nasjonal Samling som et parti på linje med de andre partier (bortsett fra kommunistene som fikk sitt parti forbudt noe tidligere). I denne tiden fikk N.S. svært mange nye medlemmer, og sympatien i folket vokste etterhvert. Dette fortsatte også etter 25.september da Terboven utnevnte de såkalte kommisariske statsråder. De dannet intet regjeringskollegium, men flertallet av statsrådene var medlemmer eller sympatiserte med N.S. Som et eksempel på stemningen i folket, og det er langt fra det eneste som kan nevnes, peker jeg på forhandlingene mellom Nasjonal Samling og Norges Bondelag om et samarbeide. Det vil føre for langt her å komme inn på disse særdeles tillitsfulle forhandlinger som etter yttre påtrykk av forskjellig slag endte med at et overveldende flertall blandt medlemmene av Bondelagets landsstyre godtok det utkast til avtale som var klar på et tidlig tidspunkt i forhandlingsutvalgene. Denne endelige avstemning fant sted først i november 1941 - altså etter at det var gått lang tid siden krigen i Norge. Jeg nevner at et vesentlig punkt i avtalen var: Norges Bondelag sluttet opp om Nasjonal Samlings arbeide for å gjenvinne Norges frihet og selvstendighet. Var det bare Norges bønder som hadde et slikt syn på Quisling og hans parti? Vel lite sannsynlig - og som nevnt det er ikke vanskelig å peke på andre tegn, ikke minst i de lokale samfund, på den samme innstilling og tillit til partiet. Jeg satt under hele okkupasjonen i temmelig sentrale stillinger som medførte at jeg var godt orientert og mener meg derfor berettiget til å uttale meg både om statsmyndighetenes og partiets virksomhet og den posisjon vi hadde i folket.

Landet ble, forholdene tatt i betraktning, godt styrt. De aller fleste av statsrådene, senere ministre, gjorde godt arbeide. Det samme var tilfelle i lokaladministrasjonen, særlig hadde vi mange dyktige ordførere som nød betydelig respekt og godvilje i sine kommuner. Et bevis på dette var alle henvendelser, også fra erklærte motstandere, som ba om hjelp ikke minst i konflikter med tyske myndigheter. Jeg skal ikke komme inn på disse forhold her, men venter til en annen anledning.

Så lenge det store flertall i det norske folk regnet med tysk seier merket vi lite til motstand. Dette var tilfellet tiltrods for at Rikskommisaren og hans folk begikk mange unødvendige dumheter og provokasjoner. Vi merket lenge lite til den såkalte hjemmefronten, ja fullt merkbar var den ikke før tyskernes krigslykke snudde. Etter hvert måtte vi imidlertid registrere at store deler av folket lot seg dirigere av såkalte "paroler". I disse ble folk fortalt hva de skulle gjøre og ikke gjøre, også hva de skulle mene. Trusslen var i mild utgave at hvis parolen ikke ble fulgt skulle vedkommende bli utestengt fra "det gode selskap", den strengere trussel var oppgjør etter krigens slutt, den strengeste at vedkommende skulle bli økonomisk ruinert eller endog miste livet. I flere tilfelle ble truslene ledsaget av mini-likkister. Utstederne av parolene var selv sagt anonyme. Mange var ganske sikkert sendt ut av privatpersoner uten tilknytning hverken til regjeringen i London eller til hjemmefronten. Men mange lot seg påvirke eller terrorisere. Etter hvert som tiden gikk hadde naturlig nok mange tynnslitte nerver og motet var nok ofte ikke slik som den enkelte fremstiller og skryter av det nå etterpå. Norge ble på mange måter etter at parolene dukket opp styrt av anonyme, altså ukjente krefter som selv var uten ansvar.

Disse forhold gjorde det selvsagt meget vanskelig å nå frem med Nasjonal Samlings budskap. Verre ble det etterat Terboven og hans folk skjerpet både tone og handling. Rene terroraksjoner, fengslingsbølger, tortur og dødsdommer øket. En del ble nok fremprovosert av illegale sabotasjeaksjoner, men det ga ingen undskyldning. Det ble fra N.S. myndigheters side gjort energiske forsøk på å stoppe eller mildne tyskernes "herjinger", noe ble oppnådd men på ingen måte nokk. Det må også innrømmes at det fra N.S. side ble begått mange dumheter i stridens hete. Jeg peker på kirke- og skolepolitikken, forsøket på tvungen ungdomstjeneste og mye mer. Aksjoner som den mot binders i knapphullet, blomsteraksjonen og aksjonen mot nisseluer. Om en del nok var fremprovosert fra tysk hold ble følgene for partiet like ille.

Under hele okkupasjonen var det en ofte bitter kamp mellom Quisling og hans parti mot de tyske myndigheter, da selvsagt først og fremst mot rikskommissar Terboven. Ofte, men ikke ofte nokk, ble noe oppnådd takket være Quislings sympati og posisjon i ledende kretser i Tyskland. Jeg går ikke i detalj, det hører ikke hjemme her, men nevner at Quisling etter et besøk hos Hitler fortalte at Hitler hadde uttalt til ham at det han visste om Europapolitikk og hvordan den skulle føres hadde han lært av ham (altså Quisling). Men alt dette, striden med tyskerne, fikk jo ikke folk vite noe om. N.S. folk kunne jo ikke åpent fortelle om disse kamper. Det hadde selvsagt gitt Terboven ammunisjon til å fjerne partiet, uenighet måtte ikke gjøres kjent for utenverdenen. Det var meget forståelig at folk flest, som ikke var orientert om det virkelige forhold, trodde at N.S. var et loyalt haleheng til de tyske myndigheter.

Tiltrods for alt dette jeg her har berettet om fortsatte N.S. å få nye medlemmer, og jeg tror nok også til en viss grad bedre fotfeste blandt folk. Dette skyltes nok for en del at atskillige fortsatt mente Tyskland ville vinne krigen til slutt. Noen, særlig de som var medlemmer av N.S. eller nære sympatisører, trodde nok at hvis Tyskerne tapte krigen ville Norge bli besatt av Sovjet og dermed for alltid miste sin selvstendighet og gå en forferdelig fremtid i møte. Vannt Tyskland til slutt krigen, regnet nok mange fortsatt med at Quisling, og kanskje han alene, hadde de beste muligheter for å oppnå frihet og selvstendighet for landet. For noen, men neppe for mange, var Quislings planer om europapolitikken; en samling av Europas nasjoner i et forbund av frie stater med samlet opptreden utad, en forjettende drøm. Det ble ikke snakket og skrevet så mye om disse forslag under okkupasjonen. Grunnen var at Quisling først ville sikre landets selvstendighet og deretter gå inn for at slikt forbund stiftet av og bestående av selvstendige stater.

Noe klart stemningsskifte i det norske folk med oppblomstring av hjemmefront og motstand mot partiet N.S. kom først etter det tyske nederlag ved Stalingrad i Sovjet rundt nyttårsskiftet 1942/43.

Først da våknet troen på at de allierte trass i alle tilbakeslag tidligere kunne vinne krigen og derved gi landet dets selvstendighet tilbake. Glemt ble nok for de aller flestes vedkommende frykten for at det ble Sovjet og ikke Vestmaktene som kom til å "befri" Norge. Etter kapitulasjonen så vi dette: Det ble startet et Norsk - Sovjetrussisk Samband og medlemmene strømmet til, også de som tidligere var preget av kommunistfrykt meldte seg inn i Sambandet og det sto folk i kø for å lære russisk. Det var sannsynligvis bare finnenes heltemodige kamp, lenge støttet av tyske tropper og også

av mange norske frontkjempere, som hindret at det ble sovjetiske tropper som frigjorde større deler av Norge enn den aller nordligste delen. Idag forstår vel de fleste hvilken ulykke ihvertfall en stor del av landet og befolkningen der kunne råkt opp i.

Etter som de sovjetiske tropper trengte tyskerne stadig lenger mot vest og den allierte seier ble stadig mer sannsynlig skiftet stemningen i det norske folk.

Motstanden mot N.S. vokste og tonen mere bitter. Det ble flere sabotasjehandlinger, større verdier og flere liv gikk tapt. De tyske motiltak ble mere brutale. Mattilførslene ble dårligere og folkets misnøye vokste. Det ble en uhyggelig tid for alle og det trakk ut fordi tyske soldater kjempet mere innbitt og utholdende enn noen hadde trodd var mulig.

I denne tid innså svært mange at her gjaldt det "å sadle om", det ble sett på som nødvendig å ikke bare gi opp tidligere standpunkter, men å søke innbildt all verden at det nye standpunkt hadde de hatt hele tiden. Det ble i det hele, slik vi så det: svært megen roing. Den meget omtalte nasjonal-følelse våknet ikke, den ble bare skiftet over fra standpunktet best med tysk seier til standpunktet best med alliert/sovjetisk seier. Også de som helt åpent og helt frivillig hadde arbeidet for tysk seier gjennom sitt virke på tyske militæranlegg ble nå mer og mer preget av denne nasjonalfølelsen som var bygget på at tyskerne tapte og intet annet. Nei, den ekte nasjonalfølelse, den som først og fremst var rettet mot å fremme fedrelandets beste, den var der nok hele tiden, og på begge sider av den indre front i landet. Men i krigens siste fase og tiden etter krigen og okkupasjonen, da gjaldt det for mange å prøve å innbille folket at de hele tiden hadde befunnet seg på "den rette siden," altså på den allierte eller sovjetiske - de andre var svikere som fortjente undergang. (Husk: Dagbladet krevet dødstraff over alle frontkjempere!).

Etter frigjøringen ble det en kamp for å sikre seg offentlig attest for god nasjonal holdning". En slik attest var nødvendig for nesten alt: for å få beholde jobben, beholde alle former for offentlig autorisasjoner, fortsette som lærer, som prest, for å kunne heve penger på egen bankkonto, for å få pass, for å ha mulighet for å få utbetalt pensjoner eller få fattigunderstøttelse på linje med andre. Kort sagt det var nær en nødvendighet for å leve at en slik attest forelå. De som ikke fikk attest ble en ren pariaklasse uten vanlig rettsbeskyttelse. Om attest ble gitt avhang selvsagt av i hvor stor grad lensmenn og andre som hadde rett til utstedelse tilhørte "silkefront" eller var preget av hevners og hatets evangelium. De som hadde sikkert^{seg} slik attest med liten eller uten grunn var ofte blandt de som ropte "korsfest - korsfest" mot alle de som

måtte bære den nye betegnelse i norsk lovgivning: "landsviker". "Tittelen" var kanskje nødvendig for å adskille den fra straffelovens betegnelse "landsforreder". Vi fikk jo Landsvikanordningen som det var om å gjøre å kamuflere slik at den ikke ble rammet av Grunnlovens forbud mot tilbakevirkende lover.

Vi fikk alle mulige fronter: Utefront og hjemmefront, silkefront og isfront, de offiserer som kjempet i 1940 og de som stakk seg unna eller ikke orket å kommander utrente, nær ikke bevegde unge menn i den sikre død og uten noen som helst mulighet til å stoppe den tyske fiende. (Det viste seg forøvrig, og det har fortsatt til nå, at det hjalp ikke å ha slåss heltmodig mot tyskerne i 1940 hvis vedkommende senere endte "på gal side" og ble frontkjemper).

Vi fikk en epoke som stinket av skryt, løgn og selvheldelse, og som bekjent er ofte angrep det beste forsvar. Jeg har ikke sett denne tid i vår historie kortere og bedre beskrevet enn det den gamle redaktør Torvald Aadahl i bladet Nationen skrev i forbindelse med den hederskronede bondehøvding Johan E. Mellbye fylte 80 år i 1946. Mellbye hadde alt fra frigjøringen tatt sterkt til orde for å få sluttet eller begrenset landsvikoppgjøret ved et amnesti (eller ved at det ble gitt grid, som han uttrykte seg.) Aadahl skrev: "Johan E. Mellbye står i dag som en søyle i et folk på flukt fra åstedet". Men, selvsagt, hverken den gamle redaktør eller andre ble hørt: oppgjøret gikk videre under mottoet "Strengt men rettferdig". Mange som etter de høye mål skulle vært tiltalt og dømt fallt likevel utenfor, jeg nevner arbeiderne på tyske militærannlegg, altså de som ikke ved en krampaktig omvendelse på slutten hadde sikket seg attest for god nasjonal holdning. Det skulle vel ikke være slik at et visst, stort parti gjerne ville ha deres stemmer ved stortingsvalget høsten 1945 og derfor unntok denne store gruppe fra rettsfølgning?. Jeg nevner også de som hadde tjent store penger på produksjon og handel med tyskerne, de såkalte ~~profitterer~~ ^{profittere}. Disse ble i starten av oppgjøret tiltalt, men det ble for store vanskeligheter med å finne lovbestemmelser som medførte straffeldelse, så denne gruppen som egentlig ikke var beundret av noen av sidene under okkupasjonen gikk fri. Men forøvrig "støvsuget" myndighetene grundig for å få flest mulig dømt: f.eks. var det landsvik å strikke votter til frontkjemper, delta i en akekonkurranse arrangert av et N.S. lag, og videre var bagateller nok til at tiltalte ble reist og domfulgte. Men så viste det seg at domstolene ikke maktet å dømme alle selv om oppgjøret pågikk i flere år. Løsningen ble funnet i at det etter loven var anledning til å gi forelegg. Dette var vel ikke tidligere prøvd på annet enn bøter, ikke frihetsstraffer. For å løse

domstolkrisen ble det gitt anledning til å straffe landsvik ved at det ble gitt og vedtatt forelegg. Sannsynligvis er Norge alene i verden med å pådømme en så avskyelig handling som landsforredning ved forelegg! Selvsagt var det mange, svært mange som godtok forelegg for om mulig å komme ut av den paaatilværelse samfunnet hadde satt dem i, tiltrods for at nok sikkert bortimot alle i sitt hjerte ikke var enige i at de var skyldige. Det voldte ikke så mye pine å vedta et forelegg som alternativet å bli trukket for domstol med fyldige, ofte sterkt fortegnede referater i lokalavisene.

Det er, såvidt jeg kjenner til, to "størrelser" som ikke er blitt vurdert og sammenholdt: I hvilken grad hindret og skadet hjemmefronten og andre den tyske krigføring mot den hjelp tyskerne fikk frivillig ~~hjelpe~~ til krigføringen av nordmenn ved arbeide på militæranlegg m.v. Jeg vil ikke bli forbauset om hjelpen var mere verdifull for tyskerne enn skaden nordmenn kunne skryte av. At svært mange her i landet tjente godt under okkupasjonen viser seg i at ved det såkallte engangsskatteoppgjør etter krigen kom det frem at svært mange hadde hatt meget betydelig formuesfremgang som ikke lot seg forklare med beskattede inntekter.

Noe som preget særlig den siste del av okkupasjonen og tiden etterpå var at medlemmer av N.S. og sympatisører ble tillagt de aller verste motiver for sine handlinger - tidligere var det mere bare uenighet mellom de forskjellige uten at gode motiver ble betvilt. Selv tidligere høyt respekterte kvinner og menn ble tilsynelatende oppfattet som durkdrevne landsforredere. Paroler, løgn og dikt ble midler i en almen bakvaskelse av hederlige og utmerkede folk. Det ble i det hele pisket opp en stemning som det idag er umulig å forestille seg. Det ble hevdet at Quisling sikkert ville hevne seg på motstandere hvis Tyskland vandt krigen og Quisling og hans parti fikk makt til det, ville mange få føle hans hevntørst. Jeg kjente Quisling godt nokk til å kunne forsikre om at hans mål var å samle det norske folk, som han ofte siterte fra Ibsen: Norge er en nasjon, det skal bli et folk! Men, når det gjelder hevn: Det var ~~de~~ motstanderne, jøssingene, som hevnet seg på N.S.medlemmer, ofte for å vise hvilke storartede nordmenn de var!

Jeg har foran skrevet at mangeskiftet oppfatning mot slutten av okkupasjonstiden, noen etternølere først etter at den tiden var over. De hadde meget de mente de måtte forsøke å sjule. For flere enn vi til nå har visst om, var det handlinger sommeren 1940 som måtte søkes sjult noe som da skjedde ved å gå i spissen for å gjøre oppgjøret mest mulig umenneskelig og omfattende.

Jeg sikter til de opplysninger som er kommet frem i nylig utkomne bøker om riksråd-forhandlingene i 1940 og andre opplysninger. Her har vi fått kjenneskap til hva meget fremtredende menn foretok seg dengang, handlinger det gjaldt å sjule så langt det var mulig, og, har det vist seg, måtte kompenseres ved angrep på "svikerne" etter at krigen var slutt.

De bøker jeg særlig sikter til er Kjell Fjærtøfts bøker, sist "På feil side" og Harald Berntsens statsminister Nygaardsvold biografi: "I malstrømmen". Men det er også fler, f.eks. professor Kersaudys bøker samt atskillige artikler i tidsskrifter og aviser, bl.a. artikler av professor Hans Fredrik Dahl. Jeg skal i det følgende vesentlig holde meg til Harald Berntsens bok om Nygaardsvold, særlig fordi boken klart har som siktemål å forsvare ham, og fordi Berntsen i aviser har gitt uttrykk for at historikerne skal være forsiktige med å røre ved den offisielle historie om okkupasjonen i Norge. Vi må da gå ut fra at han ikke forteller mer enn han synes nødvendig for å forsvare sin "helt". Imidlertid gir på mange områder Berntsen og Fjærtøft sammenfallende opplysninger.

Jeg kan her bare ta med noen få sitater:

Side 558-59: "På tvers av Jahns mer konstitusjonelle - og langsiktige-opplegg for å få fellet regjeringen Nygaardsvold hadde Heyerdahl nå presentert dr. Delbrygge for den tidligere ideen om å tilkalle arveprins Harald. I de norskes separate drøftinger av dette gikk den seinere hjemmefrontlederen, høyesterettsjustitiarius Paal Berg, et skritt videre ved å foreslå å få forklart stillingen for kongen og be ham abdisere til fordel for sin sønnesønn. På Administrasjonsrådets møte kl. 14 (dette var 17. juni 1940) var Paal Berg ifølge Gunnar Jahn "meget nervøs fordi Frankrike hadde kapitulert og ... ville nå gå langt videre enn før".

Berntsen beretter videre fra de tider det ble ført meget avgjørende forhandlinger med tyskerne at (S. 559) at Paal Berg samme dag (17. juni 1940) sendte en særskilt anmodning til London om at kongen ikke måtte tale over London radio "da kritisk situasjon i Oslo i disse dager som ytterligere kunne forverres ved sådan tale".

Videre samme side: Ifølge Gunnar Jahns dagbok skal Paal Berg den 18. juni igjen ha blitt enig med Jahn om at kongen ikke burde bes om å abdisere. I virkeligheten påskynnet Berg imidlertid presidentskapet til å fortsette i denne retning i forhandlingene med tyskerne, blandt annet ved å unnlate å informere presidentene om høyesteretts beslutning av 15. juni om det ulovlige i å avsette konge og regjering. Berg spilte en dobbeltrolle som - på linje med tyskerne - tok sikte på å blamere Stortinget".

Jeg hopper så frem til regjeringsforhandlingene etter okkupasjons-
tidens slutt sommeren 1945.

Berntsens bok side 689: " Men det som lå bak Bergs fra første stund
politiske tafatthet , hans seinere nøling og til slutt at han dagen
etter samtalen med Nygaardsvold (søndag 17. juni) ga opp forsøket
på å danne regjering, var ikke bare at han savnet å bli "vist tillit
båret fram av en nasjonat bølge". Det gjaldt i høy grad hans stilling
og handlinger sommeren 1940. Allerede 6. juni kom Bernt Nissen til
Gunnar Jahn og viste ham et dokument som han hadde fått av stortings-
presidentene, og som avslørte at Berg og Berggrav under riksrådsfor-
handlingene hadde gått inn for å slutte fred med Tyskland og å avsette
kongen. Nissen fortalte at præsidentene truet med å offentliggjøre
dokumentet hvis det ble sagt noe mer om deres handlinger i 1940. Med
henvisning til sine egne dagbøker fra 1940 kunne Jahn bare bekrefte
Nissens dokument."

Men det var nok også andre enn Berg og Berggrav som hadde ting de
for all del ville holds sjult etterpå, og det senere mere fremtre-
dende folk, f.eks. Einar Gerhardsen som sommeren 1940 ble valgt til
formann i Det Norske Arbeiderparti. Berntsen skriver side 561 flg.
om en rapport avgitt av Finn Moe (bl.a. utenrikskorrespondent i
Arbeiderbladet, senere stortingsrepresentant etter krigen), en rapport
som i utdrag kom til Nygaardsvold den 3. august 1940. Det er tydelig
at Finn Moe så meget pessimistisk på forholdene og også på mulighet-
ene for å bygge opp en norsk front. Berntsen referer at Moe sammen
med Einar Gerhardsen hadde kommet til at det var Fedrelandslaget
Arbeiderpartiet måtte søke tilknytning til, og det siteres bl.a.
følgende fra rapporten: " Ideen var så meget mer nærliggende som
Felaget selv har søkt tilknytning til oss. Uten at jeg har vært bor-
te i det, men med Einars billigelse, har Øisang nå hatt en samtale
med Mogens (invitten kom fra Felaget), hvor denne har erklært at de
to eneste organisasjoner i Norge som var utviklingsdyktige var Fe-
laget og Arbeiderpartiet. Han ville derfor ha en valgallianse mellom
de to organisasjonene". Moe fortsetter med at han ikke har snakket
med Øisang etter denne samtalen og så utvikler han videre at han er
overbevist om at den norske arbeiderørsla ikke er istand til å føre
noen illegal kamp o.s.v., det hele meget defetistisk og nær oppgitt.
Sitatet fra Moes rapport i Berntsens bok avsluttes slik : "Jeg har
snakket en del med Einar om disse tingene, som i alle fall er enig i
tanken om en norsk front og at man må søke fram til en positiv linje.
Det er en stor vanskelighet at han skal være satt utenfor".

Jeg bemerker til dette at om jeg ikke husker helt feil var den samme
Victor Mogens, formann i Fedrelandslaget (forkortet til Fe-laget)

meget aktiv under riksrådsforhandlingene og så langt ifra var ~~uvillig~~ til å være med på å fjerne både regjering og konge for å få til en avtale med tyskerne. Svært mange av Fe-lagets medlemmer endte som medlemmer av N.S. Når Mogens ikke fulgte med hadde antagelig dette sin grunn i at rikskommisar Terboven sommeren 1940 mens Quisling ufrivillig oppholdt seg i Tyskland forsøkte å erstatte ham som fører med Victor Mogens eller med Jonas Lie. Ingen av de nevnte herrer kunne være uvitende om dette og Terboven mått på sin side regne med at de begge lot seg dirigere lett fra tysk side (noe Terboven greide dårlig overfor Quisling).

Harald Berntsen fortsetter (side 595): "Umiddelbart før og under riksrådsforhandlingene gikk ledende kretser i og omkring Administrasjonsrådet inn for å kalle sammen Stortinget og danne en ny regjering, eventuelt ved samtidig å avsette kongen og Nygaards regjering og tilkalle arveprins Harald. På sommeren gikk også Arbeiderpartiet under Einar Gerhardsens nye ledelse inn i samtaler med Victor Mogens i Fedrelandslaget om å danne en valgallianse under tysk styre. Mogens var forøvrig favoritten til Hitlers tyske Reichskommisar i Norge, Terboven, framfor Quisling."

Jeg synes det er grunn til å ta med ennå et sitat om dette tema fra Berntsens bok (side 606): "Som partiformann hadde Gerhardsen allerede på sommeren ansvar for forhandlinger om ~~norsk~~ en norsk front mellom Fedrelandslaget og Arbeiderpartiet, forhandlinger som Bratteli i sine nedtegnelser bare vagt antyder, og som Gerhardsen ikke fant det verd å nevne i sine erindringer om tida fra 1940 til 1945, "Felleskap i krig og fred". Forhandlingene er i det hele tatt ikke blitt gjort kjent etter krigen."

Det er i det hele i Harald Berntsens bok om Nygaardsvold en mengde opplysninger som ikke tidligere er offentliggjort, og det fører selvsagt for langt å ta med alt det nye her. Det er på sin plass å henstille til historikere å granske boken og det materiale det er vist til. Forfatteren gir da også flere steder i boka uttrykk for forbauelse over at historikere ikke har gjort seg kjent med det stoffet han bringer fram. Jeg for min del vil ikke fornærme okkupasjonstidene historikere, med professor Magne Skodvin i spissen og som læremester, for ikke å ha kjent til dette viktige stoff. Hvis det skulle være tilfelle må de ha vært rene amatører, noe som selvsagt ikke kan være tilfelle. At de har sviktet kravene til historikere om å legge fram og kommentere objektivt alt stoff de greier å fremskaffe vil jeg selvsagt heller ikke hevde. Jeg tror et stort historisk ^{-interessert} publikum vil finne det naturlig om disse historikere med den nevnte professor i spissen svarte på spørsmålet om hvorfor de ikke har tatt dette stof-

fet , som må ha ligget snublende nær, med i sine beretninger og analyser av okkupasjonstiden i Norge.

Jeg kan ikke unnlate å ta med enno et par sitater fra Berntsens bok: Side 690: "Seinere samme dag (17. juni 1945) fikk Jahn på denne bakgrunn dr. Scharffenberg til å stryke et avsnitti den talen han dagen etter skulle holde for kongen på slottet, om at presidentskapet hadde skrevet til tyskerne at det garanterte for Stortingets vilje til å avsette kongen. Slik hersket det i juni 1945 bak norsk politikks fasade de rene utpressningstilstander som også historikerne seinere har fortiet."

Midt oppe i kampen mellom politikere og partier om hvem som skulle danne regjering og hvem som skulle sitte i denne skulle spørsmålet om det skulle reises tiltale for Riksrett mot Nygaardsvold og hans regjering avgjøres. Som tiltalte ble nok også nevnt medlemmer av presidentskapet fra 1940 nevnt. Nygaardsvold regnet tydeligvis med å bli tiltalt - Berntsen gir flere steder i sin bok uttrykk for dette dokumentert med sitater fra statsministrens korrespondanse. Så kommer Nygaardsvold hjem sommeren 1945 og blir nærmest behandlet som en "ikke-person". Ingen spør etter ham og ingen tar kontakt. Under okkupasjonen var det jo lovet eller truet med ikke bare at "landsforrederne" skulle undgjelde når de allierte hadde vunnet krigen, men også at ihvertfall Johan Nygaardsvold skulle måtte står tilrette både for forsømmelse av forsvaret men også for ikke å ha sørget for at Norge hadde forblitt nøytralt. Den hevngjerrige del av folket, og det ble takket være de ledendes agitasjon etterhvert svært mange, ble trøstet med kommende oppgjør både rettet mot medlemmer av Nasjonal Samling med Vidkun Quisling i spissen og mot Nygaardsvold & Co. Bare oppgjøret med de førstnevnte ble startet opp - spørsmålet om Riksrett ble ikke besvart. Harald Berntsen skriver side 694: "I fem år hadde han (Nygaardsvold) ventet på å bli stilt til ansvar for 9. april 1940 og eventuelt bli vraket på reallt vis. Men han var ikke forberedt på å bli satt til side på en så tvers igjennom uverdigg måte som den Gerhardsen og hans folk tok i bruk i dagene 8. mai til 18. juni, og som sannsynligvis var nødvendig for dem å benytte for at de skulle nå sine mål. Nygaardsvold kunne ha plasert en torpedo under arken på hele dette opplegget - og kanskje på hele sitt eget parti - hvis han etter hjemkomsten hadde offentliggjort de rapporter han fra London satt inne med om ikke minst Gerhardsens opptreden og standpunkter i Norge i 1940 og 1941. Som det uhyre loyale partimenneske han var, gjorde han det ikke. Men han sørget heller ikke for å tilintetgjøre disse dokumentene. Han oppbevarte dem med tanke på en fjernere ettertid."

Når det ble spørsmål om riksrettstiltaler, ble det svart at man måtte avvente innstillingen fra den Undersøkelseskommisjon som var nedsatt og var i arbeide. Harald Berntsen skriver på side 722: "Kommisjonens "habile menn" - som dens medlemmer, blandt andre historieprofessorene Arne Bergsgaard og Sverre Steen, kalte seg selv - rettet til Gunnar Jahns store begeistring en rekke anklager mot statsministren og regjeringen. Jahns begeistring ble ikke mindre av at han samtidig noterte om professor Steens bilag om riksrådsforhandlingene: "Jeg synes ikke han har utnyttet materialet omkring 17. juni helt ut. Det kan kanskje ikke sies direkte, men jeg tror nok han har undskyldt Paal Berg mer enn nødvendig."

Harald Berntsen forteller på samme side og den følgende at i månedene før protokollkomiteens innstilling om Undersøkelseskommisjonens innstilling forelå i juni 1948 (min bemerkning: kommisjonens innstilling forelå trykt alt i desember 1946 - så Stortingets protokollkomite tok seg god tid - var det med hensikt?) ble det i artikler i Dagbladet og Morgenbladet antydnet at innstillingen fra protokollkomiteen skulle komme i stedet for en riksrettstiltale. Arbeiderpartiets stortingsgruppe vedtok at dens medlemmer i protokollkomiteen ble pålagt å si klart fra om at det ikke var grunnlag for å reise riksrett mot regjeringen Nygaardsvold. Protokollkomiteens flertall trakk så den konklusjon at saken ikke ga grunnlag for riksrettstiltale. Komiteens mindretall mente imidlertid at det kunne være slikt grunnlag, men uten selv å foreslå riksrett.

På side 723 skriver så Berntsen:

"Dette resultat var stadig svært lite tilfredsstillende for Nygaardsvold. I innstillingen var premissene for både flertallet og mindretallet klart og godt begrunnet for riksrett, men konklusjonen forflertallet altså motsatt. Anton Beinset fortalte seinere at da dette ble kritisert, og det ble spurt om hva grunnen var, svarte Martin Tranmæl at det skyltes "et teknisk uhell". Uhellet var imidlertid alt annet enn teknisk. Slik forsto Beinset det: "Protokollkomiteens flertall, eller kanskje hele komiteen, hadde innstilt på riksrett og skrevet premisser og konklusjon ut fra det. Men så kom det beskjed fra den almektige partiledelsen om at det skulle ikke være riksrett og siden livet ofte er meget humoristisk ble konklusjonen forandret, men ikke premissene, kanskje trykkeriet nektet også, for det var jo tidsnød på trykkningen". Videre skriver Berntsen:

"Endringen av i hvert fall flertallets konklusjon hadde sikkert med situasjonen i stortingsgruppa å gjøre. Men det var også et viktig motiv at en riksrettssak ville ha virvlet opp atskillig grums som andre enn Nygaardsvold og hans regjering var ansvarlig for. I ventetida før protokollkomiteens innstilling forelå, kom den ene etter den andre

til Nygaardsvold og forsikret ham om at hvis det ble noen riksrettsak, skulle både det en og det andre komme på bordet. Med den innstillingen som så ble lagt fram, ønsket Nygaardsvold selv riksrett."

Hvilke konklusjoner kan så trekkes av alt dette som foregikk i forbindelse med Undersøkelseskomiteens og stortingsorganenes innstilling er?

Vi får vite at en rekke personer som var meget aktive i 1940. For Paal Bergs vedkommende synes det å være helt klart at han energisk gikk inn for å få Stortinget til å avsette konge og regjering. At han for å oppnå dette i lang tid hemmeligholdt den samlede Høyesteretts uttalelse om at dette hadde ikke Stortingets myndighet til etter norsk Grunnlov og lov. At han gjorde direkte henvendelse til London for å få stanset en radiotale kong Haakon skulle holde om disse spørsmål. At Berg tydeligvis frasa seg det oppdrag han hadde fått om å danne regjering i 1945 fordi det gikk oppfor ham at forholdene fra 1940 kunne bli trukket frem og gjøre en situasjon som statsminister helt uholdbar. Om hans berømte takketale til Quisling i radio den 15. april 1940 er i Berntsens bok ikke nevnt annet enn at kommunistene begynte å trykke talen - boken side 690.

Noe som ikke er nevnt men som må være meget interessant er at etter domstolsloven av 13. august 1913 kaitel 6 kan en dommer som er ugild, altså inhabil, ikke fungere. Etter det som nå er kommet frem av opplysninger må det være klart at Paal Berg hadde deltatt aktivt i handlinger i 1940, særlig forsøkt å få avsatt konge og regjering, altså handlinger som Vidkun Quisling og flere med ham ble dømt for i 1945. Etter straffeloven av 22. mai 1902 pgf. 98 (HØYFORREDEIPARAGRAFEN) slik den lød før den ble endret i 1950: "Den, som søker å bevirke eller å medvirke til, at rikets statsforfatning ved ulovlige midler forandres, straffes med hefte i minst 5 år."

Justitarius Paal Berg søkte å få Stortinget til nettop å forandre rikets statsforfatning ved å avsette konge og regjering - dette til trods for at en samlet Høyesterett enstemmig, også med hans stemme, (han stemte iallfall ikke mot) den 15. juni 1940 hadde avgitt uttalelse om at Stortinget under de foreliggende forhold^{ikke} hadde adgang til å avsette Kongen eller kongehuset. (Sitert i Kjell Fjørtofts bok På feil side side 104.) At Berg hemmeligholdt denne uttalelse for presidentskapet hjelper ham iallfall ikke.

Straffeprosessloven bestemmer i sin pgf. 108 at Dommer eller lagrettemann kan heller ikke noen være, når andre særlige omstendigheter foreligger, som er skikket til å svekke tilliten til hans uhildethet. Det forhold at han selv måtte vite at han hadde forbrudt seg mot en lovbestemmelse som meget av tiltalen mot særlig Quisling men også flere andre var bygget på, men som han selv ved fortielse ville fri

seg unna, var selvsagt "særlige omstendigheter som var skikket til å svekke tilliten til hans uhildethet". Dengang i 1945 var det nok ingen som tenkte seg muligheten for at Vidkun Quisling og hjemmefrontens leder skulle kunne bli dømt etter den samme, meget alvårlige straffebestemmelse. Når Berg måtte vite at hans handlinger i 1940 var ukjente kunne han regne med at hverken aktor eller forsvarer ville reise innsigelser mot hans habilitet. Her må vi imidlertid ikke overse straffeprosesslovens pgf. 113: "Finder en dommer, at han er i en stilling, som gir partene rett til at kræve ham utelukket etter pgf. 108, og forholdet må antas ikke å være almindelig kjendt, bør han sørge for, at partene får vite om det så snart som mulig."

Kan det her finnes undskyldende momenter?

Lederen av Hjemmefronten og justitiarius i Norges Høyesterett måtte hatt en merkelig følelse da han i 1952 mottok Borgerdådsmedaljen i Gull, jeg går ut fra av kongens hånd!

Når det gjelder biskop Eivind Berggrav gjorde han vel omtrent det samme som Paal Berg - han synes også å ha gjort seg skyldig i brudd av straffelovens pgf. 98. Jeg er redd for at jeg vil overskride grensen for yttringsfriheten etter injurielovgivningen om jeg skulle innlate meg på en beskrivelse av denne person. Jeg nøyer meg med å vise til heftet: Folkedommen over N.S., forfattet av denne norske kirkes primas. Hadde han ikke hatt bispetitlen ville nok mange lesere av nevnte skrift trodd at han tjente en helt annen enn Gud.

Politisk var vel Einar Gerhardsens vilje til å gå i samarbeide med Vikror Mogens og Fedrelandslaget noe av det mest oppsiktsvekkende vi har fått vite i Berntsens bok. Om Terboven hadde fått det som han ville hadde altså Arbeiderpartiets formann allerede sluttet avtale om samarbeide med den mann som skulle erstatte Vidkun Quisling som fører for Nasjonal Samling. Slik kan det jo gå når politikken renses for ideologi og erstatter den med streven for makt!

Så - endelig - tilbake til titlen for dette skrift: Var det nødvendig med et rettsoppgjør etter okkupasjonen?

Jeg viser først til det jeg har skrevet foran om at legale og illegale myndigheter i den hensikt å hisse opp folket hadde lovet oppgjør med Quisling og hans tilhengere og med de ansvarlige politikere fra 1940. Nygaardsvold hadde ifølge Berntsens bok gjentatte ganger gitt uttrykk både i skrift og tale for at han ventet en riksrettstiltale. (En av hans statsråder som jeg snakket med i begynnelsen av 1950 årene sa at Nygaardsvold i London hadde uttalt at kom han noengang hjem til

Norge så skulle han be det norske folk om tilgivelse.)

Etter noen måneder regnet fra okkupasjonstidens slutt (med bl.a. avholdelse av kurser for aktorer, dommere og forsvarere i Riksadvokatens regi!) kom rettsoppgjøret igang under parolen "Strengt men rettferdig".

Men hva med den rettslige tvilling: oppgjøret for riksrett? Der ventet man først på Granskningskommisjonens rapport som skulle danne grunnlaget for den politiske avgjørelse. Kommisjonen kunne hverken avgjøre eller foreslå noe som helst - avgjørelsen på om tiltale skulle reises tilligger etter loven Odelstinget som igjen får innstilling fra Protokollkomiteen. Som nevnt foran kom innstillingen fra denne komiteen først i juni 1948 og da med innstilling om at tiltale ikke burde reise. Etter det press som var lagt på komiteen for å få nettopp denne innstilling var denne innstilling ikke særlig overraskende. Det som lå bak var selvsagt at i motsetning til det man vel egentlig hadde regnet med, nemlig at bare Nygaardsvold og noen få til hadde forbrudt seg, slik at tiltalen bare ville omfatte noen ganske få, kom det via Granskningskommisjonen fram at det nok måtte regnes med tiltale mot svært mange. Hvis det bare ble reist tiltale mot Nygaardsvold, ja da ville det mått regnes med at han som tiltalt ville forsvare seg, også med å fortelle om hva en rekke politikere, en høyesterettsjustitiarius og en biskop hadde foretatt seg i den nærmeste tid etter det tyske angrep i 1940. Kort og godt; Det var i praksis overhodet ikke mulig rent partipolitisk sett å reise noen tiltale for riksrett rettet mot noen av de som svært mange i folket regnet som skyldige, både i at Norge ble trukket inn i Stor-krigen (manglende hevdelse av nøytraliteten) og i at forsvaret var så dårlig og øvelsene så mangelfulle at det tyske angrep ikke kunne bli slått tilbake, ja at situasjonen var så ille at mange mente det var grunnlag for å stille de ansvarlige politikere for retten anklaget for medvirkning til drap av unge norske menn.

Når løftet om riksrett ikke kunne bli holdt - hva skulle myndighetene da gjøre for å tilfredsstille den oppagiterede befolkning som var innpodet med at her var det mange skyldige som skulle bli straffet! Det var vel da intet annet å gjøre enn å intensivere rettsoppgjøret - flest mulig for domstolene, strengest mulig straffer, flest mulig tiltalt, forherligelse av "isfronten", håning av "silkefronten", så vidt mulig fortielse av etterhvert sterke krav fra fremtredende og vettuge folk om besinnelse, amnesti og begrensninger i oppgjøret. Og folket, både de som skrek og de som ba om skjerping, de ble jo holdt i uvidenhet om det som etterhvert, det meste i den aller siste tid, om hva bl.a. "nasjonens og kirkens fedre" hadde foretatt seg i 1940. Jeg retter ikke her anklagene bare mot politikerne og andre

agerende dengang og i 1940 - mye av det de foretok seg i 1940 var jo ~~ikke~~ etter de lover som dengang gjaldt ikke straffbart, men det var de selv som via landsvikanordninger og annet, bl.a. påvirkning på domstolene gjorde det straffbart - jeg retter anklagene minst like mye mot massemedia og de autoriserte historikere. Det er vanskelig å forstå annet enn at de sist nevnte var med på en gigantisk dekk-operasjon for å tekkes først og fremst politikerne. Så slett orientert kunne da ikke folk innen massemedia og historikermiljøer være at de ikke kjennet til meget av det som hadde hendt her i landet den først tid etter at okkupasjonen tok til!

Det må være grunn til å insinuere at ledende kretser, også de som måtte anse seg som skyldige men ennå tilhørte de ledendes krets, bare så en mulighet for å gi folket det de var stillt i utsikt: Når riksrett ikke lot seg gjennomføre, måtte til gjengjeld "landsvikoppgjøret" fortsettes på hardest mulig måte selv om mange måtte forstå at her var det ikke rett og rettferdighet som rådde, men tilfredsstillelse av en primitiv og innbildt hevntørst. Kan det forklares på annen måte at de ganske manges forslag om begrensning og amnesti for de dømte så lenge ble fullstendig overhørt eller ~~ingenøert?~~ ignorert?

Heri ligger svaret på mitt spørsmål om rettsoppgjøret var nødvendig. Jo, det var det på det her forklarte grunnlag! Det var en reddningsaksjon for mange med slett samvittighet, og det dreiet seg om en dekkoperasjon overfor folket!

Det ble ikke tatt hensyn til at det jüdiske - rettslige grunnlag for oppgjøret var, for å si det forsiktig, meget spinkelt. Det fører selvsagt for langt å gå nærmere inn på det rettslige grunnlag, jeg skal forsøke å konsentrere meg om enkelte vesenlige forhold:

De sikkert kloke, men så hevngjerrige jurister i London og Oslo turde ikke tro på at domstolene ville finne mange, om noen, skyldige etter straffelovens bestemmelser om landsforrederi (pgf. 86, første ledd): "Med heftei minst 3 år eller med fengsel fra 3 år inntil på livstid straffes den, som rettsstridig bærer våpen mot Norge, eller som under krig, hvori Norge deltar, eller med sådan krig for øie yter fienden bistand i råd eller dåd eller svekker Norges eller nogen med Norge forbunden stats stridsevne."

Her var det mange vanskelige tolkningsspørsmål - så vanskelige at mange dommere neppe ville bøye av for tidens mentale press på dem

- a) Hvem bar våpen mot Norge?
- b) Eksisterte det etter juni 1940 og kapitulasjonsavtalen inngått i Trondheim lenger noen krig hvori Norge deltok?
- c) Hadde noen tiltalt med krig for øye ytet fienden bistand i råd eller dåd?
- d) Hadde noen svekket Norges eller noen med Norge forbunden stats

stridsevne? Hadde forøvrig Norge noen avtale om å være "forbunden" med noen annen stat? Når var i tilfelle slik avtale inngått - var det før 9. april 1940?

Nei, denne straffebestemmelse var ikke mye anvendelig. Det var vel heller ikke godt å tenke seg at dommere flest ville idømme 3 års hefte eller fengsel for slike bagateller som å ha strikket strømper eller endog votter til en frontkjemper.

Det måtte også påregnes vanskeligheter med å bevise for påtalemyndigheten at de såkalte subjektive betingelser for straffeldelse forelå. Straffelovens pgf. bestemmer bl.a. "På den, der ei har handlet med forsett, kommer ikke denne lovs straffebestemmelser til anvendelse, medmindre det uttrykkelig er bestemt eller utvetydelig forutsatt, at også den uaktsomme handling er straffbar".

Det var hverken uttrykkelig bestemt eller utvetydelig forutsatt at det var tilstrekkelig^{med} grov eller alminnelig uaktsomhet for straffeldelse etter pgf. 86.

På grunn av de vanskeligheter jeg her har nevnt, og også andre, fannt de gode og lærde menn ut at det sikreste var å produsere en provisorisk anordning som de mente skulle løse alle vanskeligheter med å få flest mulig dømt, så strengt som mulig. Slike anordninger kan etter Grundloven bare bli gitt om betingelsene etter dens pgf. 17 er tilstede. Bestemmelsen lyder;

"Kongen kan give og ophæve Anordninger, der angaa Handel, Told, Næringsveie og Politi; dog maa de ikke stride mod Konstitutionen og de af Stortinget givne Love. De gjælder provisorisk til næste Storting". Det står her intet^{om} at det er adgang til ved provisorisk anordning å treffe bestemmelser vedr. straff, ikke om endring av prosesslover, og heller intet om innføring av dødsstraff.

Men kunne den såkalte "Elverumsfullmakten" gi hjemmel? Selvsagt ble det forsøkt, tildrods for at det ikke var votert over fullmakten i Stortinget på Elverum 9. april 1940, tildrods for at president C.J. Hambro på spørsmål fra en stortingsrepresentant uttalte at det ikke var meningen å utvide regjeringens myndighet etter Grunnlovens pgf. 17. Det kunne jo også med god grunn bli hevdet at på møtet i april 1940 regnet nok stortingsrepresentantene med at de om ikke lenge ville bli innkallt til møte igjen. En slik fullmakt som blir påberopt som grunnlag for Nygaarsvoldsregjeringens lovmakeri i London er overhodet ikke hjemlet norsk grunnlov og konstitusjon. Det kan også pekes på følgende, som^{jeg} ikke har sett kommentert før: I en avskrift av "Elverumsfullmakten" : "Stortinget bemyndiger regjeringen til, inntil det tidspunkt kommer da Regjeringen og Stortingets Presidentskap etter konferanse innkaller Stortinget til neste ordinære møte, å ~~var~~efø rikets interesser og treffe de avgjørelser og de beføyelser på

Stortingets og Regjeringens vegne som må ansees påkrevet av hensyn til landets sikkerhet og framtid".

Var det av hensyn til denne sikkerhet og framtid nødvendig med hjemmel for å få straffet - endog tatt livet av ^{hell} - for påståtte handlinger som i alle tilfelle ville være begått før lov/anordning kunne få virkning i fedrelandet ?

Men hva skulle da London-regjeringen og kretsen og andre grener av hjemmefronten foreta seg - de var jo, synes det, mest av alt opptatt av straffelyst og hevntørst og hadde oppagitert folket til å mene det samme. Ved alle slags "paroler" var det norske folk blitt mer ensrettet enn noengang tidligere i sin historie.

Så fikk man prøve seg med provisoriske anordninger på nødvendige felt-er. Det var flere av dem, men mest kjent er jo Landsvikanordningen av 15. desember 1944. Den ble aldri kunngjort og først kjent her i landet etter okkupasjonstidens slutt. Med dette trekk mente nok de kloke menn at nå skulle det hele bli enklere, kanskje først og fremst ved at det ble gjort direkte straffbart å ha vært medlem av Nasjonal Samling eller av organisasjon knyttet til dette parti. Det var altså tilstrekkelig for å bli straffedømt at slikt medlemskap ble bevist, uansett hva tiltalte hadde foretatt seg, eller ikke foretatt seg, skulle han dømmes. Domstolenes bevisbedømmelse ble ganske enkelt innskrenket til dette: var tiltalte medlem skulle han eller hun dømmes for landsvik. Det var ikke nødvendig å ta standpunkt til om vedkommende hadde forbrutt seg mot paragraf 86 (sitert foran), m.a.o. unødvendig å ta standpunkt til om vedkommende hadde "bistått fienden i råd eller dåd". Påtalemyndighetene ble altså fritatt for å føre et bevis som det, muligens med noen få unntak, hadde vært ugjørlig å føre mot medlemmer av N.S.! Og likevel ble det hevdet at Landsvikanordningen var en amnestilov!

Anordningen inneholder i sin pgf. 2 også bestemmelser om andre handlinger som er straffbare. Det gjelder ervervsmessig virksomhet til fordel for fienden på en måte som må regnes som utilbørlig, vært medlem av annen organisasjon enn N.S., eller har støttet N.S. eller slik organisasjon som nevnt. Men, og det er viktig, at bortsett fra ^{eller vært "profitor"} medlemskap i N.S. eller organisasjon knyttet til dette parti, var det en betingelse at handlingen gikk inn under bestemmelsene i straffelovens kapitler 8 eller 9, i praksis var det paragrafene 86 eller 98 som hadde interesse. Pgf. 86 har jeg sitert, pgf. 98 bestemmer:

" Den, som søker å bevirke eller å medvirke til, at rikets statsforfatning ved ulovlige midler forandres, straffes med hefte i minst 5 år".

Denne siste straffebestemmelse ble lite brukt. For N.S. folk var det jo nok å konstatere medlemskap i partiet for da var det jo nok med bevis for dette. Da behøvde retten ikke undersøke nærmere om de subjektive betingelser for straffeldelse forlå m.h.t. ønske om å svikte fedrelandet og gavne fienden (et bevis det var umulig å føre på en måte som kunne overbevise retten).

Forsøkene på å få dømt de som hadde drevet ervervsmessig virksomhet som gavnet okkupasjonsmakten (profitørene) ble en fiasko. Etter noen prøvesaker som påtalemyndigheten tapte ble det ikke gjort så mange ytterligere forsøk. Når det ikke ble mulig å få straffedømt de rene profitører på grunn av vanskeligheter med bevisføringen hvorledes ville det da gått om det også overfor medlemmer av Nasjonal Samling ville vært nødvendig med bevis for at vedkommende tiltalt hadde "Ydet fienden i råd eller dåd eller svekket Norges eller nogen med Norge forbunden stats stridsevne (pgf. 86" ?

Det ble med god grunn funnet nødvendig for lovmakerne i London, med bistand hjemmefra, å finne en løsning for å få unntatt bevisbedømmelsen fra domstolenes vurdering, bevist medlemskap fikk være nok. Jeg kan jo føye til at om tiltale hadde vært reist mot vanlige N.S.-medlemmer etter pgf. 98 - endring av rikets statsforfatning - da hadde kanskje de stortingsmenn og andre som virket for å få avsatt konge og regjering i 1940 blitt rammet. Høyesterettsdommerne hadde jo alt i sin uttalelse av 15. juni 1940 gitt uttrykk for at Stortinget ikke hadde myndighet til å avsette kongen og regjeringen Nygaardsvold. Denne uttalelse hadde jo gyldighet selv om den ble hemmeligholdt av Paal Berg i lang tid!

Det ble i de første "prøvesaker" som ble ført frem til Høyesterett fra de tiltaltes prosessfullmektiger hevdet at hele Landsvikanordningen var uten gyldighet både fordi den lå utendom regjeringens myndighet etter grunnlovens pgf. 17 om rett til å gi provisoriske anordninger, fordi den ikke var kunngjort og fordi den stred mot grunnlovens pgf. 97 om at "Ingen Lov må gives tilbagevirkende Kraft" Intet nyttet - selvsagt-i de tider.

Men Høyesterett hadde vanskeligheter! Retten måtte bl.a. søke hjemmel i den såkallte "konstituelle nødrett", et temmelig ukjent begrep i norsk forfatning. For å kunne bruke denne "nødrett" burde det iallfall foreligget en nød når det gjaldt straffegrunnlag. Men for det først hadde man jo straffeloven av 22 mai 1902, for det annet ville ikke anordningen kunne ha noen virkning før Norge igjen var befridd, man kunne m.a.o. ha ventet til Stortinget igjen var samlet slik at en lov kunne vært vedtatt. Stolte ikke lovmakerne og regjeringen på at Stortinget ville vedta en lov som var diktert av hevn-

tørst? Hadde de hjemmевærende stortingsrepresentanter et slikt inntrykk av styret under okkupasjonen og av de motiver N.S. medlemmer hadde for sitt medlemskap og sine handlinger at de ikke ville gått med på en lov med det innhold anordningen har ? De kunne jo også ha tenkt seg at stortingsflertallets enighet i at konge og regjering burde bli avsatt i 1940 ville spillt inn ved behandlingen av et lovforslag på dette område. Det vanskelige spørsmål om tilbakevirkning ville jo blitt like vanskelig om en lov ble vedtatt etter frigjøringen på lovlig måte istedenfor en provisorisk anordning ble vedtatt på ytterst tvilsom måte kort tid før frigjøringen, nemlig 15. desember 1944. Vel, dette er det vanskelig å ha noen bestemt oppfatning av, særlig at fortsatt et anordningens tilblivelse holdt hemmelig.

Det ble vanskeligheter med Høyesterett. I den første prøvesak mot Reidar Haaland som ble ført i plenum (alle disponible dommere deltok i behandlingen) dissenterte 4 av rettens ialt 10 dommere. De fire mente at det var uriktig å oppfatte innmeldelse i Nasjonal Samling og passivt medlemskap i dette parti som en bistand ydet fienden. Landvikanordningen ble m.a.o. i Høyesterett godtatt med nesten det knappest mulige flertall når det gjaldt medlemskap alene som grunnlag for straff.

Det vil føre for langt å gå inn på alle de argumenter som har vært fremført mot landsvikanordningen. Svært mange fremtredende jurister har ment den burde vært kjent ugyldig. Enkelte jurister som har forsvart rettoppgjøret, og som ennå er i live, burde kanskje påny vurdere om det de har sagt og skrevet dekker deres mening idag. Det er nok enkelte som i denne forbindelse burde tenke på det renommé de ~~de~~ vil få i fremtidens rettsvitenskap.

Det bør forøvrig presiseres at om det i Haalandsaken hadde blitt et flertall i Høyesterett for at innmeldelse i N.S. og passivt medlemskap i seg selv ikke var straffbart så hadde hele landsvikanordningen fallt. Domstolene hadde da måttet vurdere på grunnlag av fremlagte bevis om den tiltalte hadde forbrutt seg. Det hadde ikke vært tilstrekkelig å bruke den vanlige tirade i dommene "Tiltalte var seg bevisst at han/hun ved sin innmeldelse i N.S. bisto fienden", eller en lignende bemerkning. Ofte ble tiltalte overhodet ikke spurt om han var seg dette bevisst - etter anordningen var det jo ikke behov for å føre bevis for dette.

Noen ord til avsluttning:

Min hensikt har vært å gi en oversikt over okkupasjonstiden i Norge fra 1940 til 1945. Det er et partsinnlegg. Det er ikke hensikten å skrive en samlet historie. Hensikten er bare å forklare hvorledes et aktivt medlem i Nasjonal Samling så og ser forholdene frem til rettsoppgjøret og beskrive noen av de overgrep vi "på den annen side" ble utsatt for fordi makthaverne på den annen side så lenge okkupasjonen varte og styresmaktene etterpå satte lov og rett tilside.

Det hører ikke hjemme her å berette om Nasjonal Samlings virke under okkupasjonen. Både dengang, og særlig ettertid da flere opplysninger forligger, er det grunn til å være uenig i og beklage flere av de handlinger som ble begått fra partiets og den enkeltes side - men dette har da motparten hatt enerett til å fremstille i bortimot 50 år. Vi på den "annen" side har vært fratatt ytringsfriheten. Det er tegn på at dette er i ferd med å endre seg. Kanskje kan vi en gang komme frem til at det norske folk blir presentert en virkelig historie, ikke bare historier.

§ 2.

Etter denne anordning kan straffes:

1. Den som etter 8. april 1940 har vært medlem eller søkt om eller samtykket i å bli medlem av:

- a) Nasjonal Samling eller organisasjon knyttet til den.
- b) Annen organisasjon som har virket i strid med noen bestemmelse i straffelovens kapitel 8 eller 9 eller i krigsartiklene i den militære straffelov.

2. Den som etter 8. april 1940 har støttet slik organisasjon som nevnt under nr. 1, eller straffbare tiltak som den har satt i verk.

3. Den som etter 8. april 1940 har utført eller deltatt i ervervsmessig virksomhet for fienden på slik måte eller under slike omstendigheter at forholdet må anses utilbørlig. Som utilbørlig bør forholdet i alminnelighet anses bl. a. dersom den ervervsdrivende selv har innledet forbindelsen med fienden eller arbeidet i nær forståelse med ham eller har søkt å påskynde eller utvide virksomheten uten å være tvunget til det eller har søkt fiendtlig hjelp for å hindre eller vanskeliggjøre kontroll eller rettsforfølgning eller har skaffet seg eller andre utilbørlig pris eller fortjeneste eller andre utilbørlige fordeler.

4. Den som etter 8. april 1940 har foretatt noen handling som, uten å gå inn under bestemmelsene nr. 1—3, rammes av noen bestemmelse i straffelovens kapitel 8 eller 9 eller i krigsartiklene i den militære straffelov.

På den som har handlet av uaktsomhet, får bestemmelsene i denne paragraf bare anvendelse når den uaktsomme handling kan straffes etter straffelovens kapitel 8 eller 9 eller etter krigsartiklene i den militære straffelov.

¶¶

1. Anordningen skal kunne brukes overfor all landssvik etter at okkupasjonen tok til. Det skjedde omkring midnatt mellom 8. og 9. april 1940. Anordningen bruker derfor ut-